

mat dialektikus szemlélete mellett döntő a didaktika, metódika és az oktatáslélektan egységes dialektikus szemlélete is. Az oktatás során ugyanis csak a lélektani ismeretek és elvek alkalmazása alapján alakíthatók ki a megkívánt képességek és készségek. Az oktatás korszerűsítése tehát azt jelenti, hogy elsajátíttatjuk tanítványainkkal a megismerés korszerű módszereit és kifejlesztjük bennük azokat a képességeket, készségeket, amelyek alapján ismereteiket hasznosan alkalmazni tudják, fejlett képzellettel és maradandó, teljesítményképes tudással rendelkeznek. Így valóban kezdeményező, tevékeny és aktív tagjai lesznek a társadalomnak.

Bevezetőben arra utaltam, hogy egyik legfontosabb társadalmi igény: a tevékeny, kezdeményező és alkotó ember típusának kialakítása. Az oktatási folyamat korszerűsítésének fentiekben vázolt elvei elsősorban ezeknek az igényeknek megvalósítását szolgálják. A képzet- és fogalomalkotások elvei és módszerei aktív tevékenységre nevelik a tanulókat. Az alkotó embert elsősorban az jellemzi, hogy az ismereteit alkalmazni tudja. Az ismeretek rendszeres alkalmaztatása az új ismeretek szerzésénél teszi képessé a tanulókat arra, hogy ismereteiket majdan a társadalmi életben, a termelésben is hasznosan alkalmazni tudják. A tanulók képzeletének fejlesztése pedig a tevékeny, kezdeményező ember típusának kinevelését szolgálja.

IRODALOM:

- Nagy Sándor:* Az oktatási folyamat korszerűsítésének struktuális kérdései. Magyar Pedagógia, II. 2. 1962.
- Nagy Sándor:* Gondolatok az oktatási folyamatok dialektikájáról. Pedagógiai Szemle, XIII. 7—8. 1963.
- Nagy Józsefné:* Szükséges-e a számonkérés mint az óra önálló szerkezeti egysége. Köznevelés, XVIII. 5. 1962.
- Somos Lajos:* Az új rendszerű ellenőrzés és osztályozás. Köznevelés, XVIII. 11. 1962.
- Szokolcsy István:* Folytassuk a vitát! Köznevelés, XVIII. 17., 18., 1963.
- 1962 októberében a budapesti nemzetközi pedagógiai munkaértekezleten elhangzott előadások, Magyar Pedagógia, III. 1. 1963.

ERDŐS JÁNOS
szakvezető tanár

Beethoven IX. Szimfóniájának tanítása a nevelési terv tükrében

A nevelési terv bevezetésével kapcsolatos viták ráirányították a figyelmet az esztétikai nevelés eddig eléggé háttérbe szorított területére. Világosabbá vált, hogy az esztétikai nevelés nem a kimondottan esztétikai jellegű tárgyak kiváltsága, hanem egész nevelőmunkánkat át kell hatnia. De ugyanakkor a nevelési terv a művészeti tárgyak tanítóiban is felébresztette a fokozottabb felelősségtudatot.

Az emberiség nagy gondolkodói, tanítói évezredek óta hirdetik a művészetek hatalmas nevelői lehetőségeit. Ez a felismerés a művészetek alapvető jellegéből fakad. A sok közül két tényezőt emelek ki elsősorban:

1. A művészi élmény gazdag emocionális tartalma.
2. Esztétika és etika szoros kapcsolata.

A művészet érzékszerveinken keresztül kapcsol bennünket az élet jelenségeihez, az így létrejött közvetlen élmény rendkívül gazdag emocionális hatásokban. Ezek az érzelmek erősebbek mint azok, amelyek az elvont fogalmi úton történő gondolkodást kísérik. A művészi élmény megrázó, felemelő, megdöbbentő hatása életre szóló elhatározást szülhet, nagy tettek lelkesítő motorja lehet.

A művészeteknek a nevelésben betöltött szerepét még jobban hangsúlyozza az a tény, hogy az esztétikai és az etikai értékrend szoros kapcsolatban áll egymással. Egyszerűbben kifejezve: ami szép, az jó is. És fordítottja is igaz, gyakran halljuk: szép cselekedet volt. Hiszen a művészet elsősorban emberi viszonyokat ábrázol, s ebben etikai ítélet is tükröződik. A művészi alkotás nemcsak az esztétikai érzék számára meggyőző erejű, hanem az erkölcsi értékrend szempontjából is.

A korszerű ének-zene pedagógia azt a célt tűzte maga elé, hogy a zene egyetemes esztétikai hatását közvetítse az ifjúság felé. A Kodály útmutatásai nyomán megújított magyar énekpedagógia mind tanítási anyagával, mind módszereivel ezt a kulturális programot kívánja végrehajtani. A nevelési terv ennek a törekvésnek ad újabb lendületet. Az énekpedagógusokban még tudatosabban segíti felismerni hivatásuk felelősségét, s a nevelési terv segítségével végzett munka bizonyára hozzájárul ahhoz is, hogy a tantárgy értéke és tekintélye mind a tanulók, mind az egész társadalom előtt tovább növekedjék.

A nevelési terv fontos iránymutatása, hogy a tanulók személyiségének alakítása csak az egyéni és kollektív, iskolai és iskolán kívüli *tevékenységben* folyhat. Tartós hatású érzelmi és akarati tulajdonságok csak aktív tevékenység hatására formálódhatnak. Ezért a nevelési terv a megkívánt eszményi nevelési szintek közlésén túl a tanulók tevékenységi formáinak ismertetésére helyezi a hangsúlyt.

Az ének-zene tanításában alkalmazható nevelői tevékenységi formák három csoportra oszthatók:

1. A tanítás anyagául szolgáló művek olyan feldolgozása, hogy a bennük rejlő nevelői lehetőségek maximálisan kibontakozhassanak.
2. Aktív művészi tevékenységre való nevelés.
3. Az iskolán kívüli zenei hatásokra való fogékonyság kifejlesztése.

A nevelési terv megvalósításának alapvető tevékenységi formája az ének-zene órákon a tanítás anyagának élményszerű átadása a tanulók aktív közreműködésével. A dalokban, zeneművekben rejlő nevelőhatásokat tehát színvonalas elemzőmunkával, érzelmi tartalmukkal való teljes azonosulással kell tanulóink számára kibontakoztatnunk. Ezzel kapcsolatban csak említést tehetek egy fontos, kidolgozásra váró problémáról. Tananyagunkban jelentős szerep jut a népdaloknak. Nagy szükség lenne népdalaink teljes szépségének kibontására, hiszen csak ez oldhatja fel azt az eléggé általános kételyt, hogy van-e mondanivalója a régi népdalokat tükröző dallamoknak a XX. század embere számára. A népdalok esztétikai elemzése általában megreked a szöveg tartalmánál. Fogalkozunk kell a népdalok szövegével, hiszen a népdal dallam és szöveg művészi egysége. Sok tanulságot is jelent számunkra a szöveg tartalma, beszél a nép évszázados küzdelméről, életéről. Észre kell vétetnünk mélyesen humanista tartalmát, a bennük megnyilatkozó magasrendű etikai értékrendet, az emberi kapcsolatok nemes tisztaságát. De zenei nevelőmunkánk tulajdonképpen ott kezdődik, ha mindezt nemcsak a szövegből, hanem a népdalok klasszikus értékű zenei anyagából is kibontakoztatjuk. Ez a probléma szorosan kapcsolódik a IX. szimfónia itt felvetésre kerülő témájához. A népdalok esztétikai elemzésével kell leraknunk az alapokat ahhoz, hogy a zene sajátos kifejező erejének tudatos átélésére a hangszeres.

zenében is képesek legyenek. A népzéneén keresztül tudatosan kell elvezetnünk tanulóinkat a nagy mesterek muzsikájához.

Az aktív művészi tevékenységre való nevelésnek természetes korlátokat szab az általános iskola jellege, de egyes területeken már eddig is sok szép eredmény született. Ebből a szempontból kell tanulóink előtt tudatosá tenni a karéneklés jelentőségét. Amire egyénenként nem lennének képesek, közösségi összefogásból magasrendű művészi produkció születhet. De törekednünk kell arra is, hogy egy-egy osztály közös éneklése művészi igényű és törekvésű legyen s ennek szépségét tanulóink is értékelni tudják. Aktív művészi tevékenység iránti érdeklődést, kedvet ébresztünk akkor is, ha segítjük tanulóink felkészülését az Úttörő Kulturális Szemlére. Tehetséges, hangszerrel tanuló gyermekeinknek adjunk lehetőséget tudásuk bemutatására énekóránkon, iskolai ünnepélyeken. Ez kedvezően hat ki a többiek hangszertanulási kedvére is.

Neveljük tanulóinkat arra, hogy nyissák ki lelküket az iskolán kívüli zenei hatásokra. Ezzel eddig keveset foglalkoztunk, pedig az iskola és az élet kapcsolatát a mi tantárgyunk keretében elsősorban így teremthetjük meg. Tanítási munkánkat amikor csak lehet, hozzuk kapcsolatba az ifjúsági hangversenyek, a színház, a rádió, a televízió műsoraival. Tanulóink ilyen irányú érdeklődésének, aktivitásának irányítására meg kell találnunk a megfelelő módszereket és szervezési formákat, s ezeket a tanmenetbe is be kell illeszteni.

Az itt felsorolt tevékenységi formák is mutatják, hogy oktató- és nevelőmunkánk egy síkon fut, egységet alkot. A nevelői cél nem egy részfeladat, megvalósítása nem erre a részre fenntartott percek feladata, hanem oktatómunkánk eredményességének alapfeltétele. Tantárgyunk jellegénél fogva nevelési központú. Munkánk ilyen irányú hatékonyságával korántsem lehetünk megelégedve. Sok problémát kell még felvetni, megvitatni. Napról napra törekednünk kell esztétikai műveltségünk emelésére, s el kell azon is gondolkodnunk, hogy a zene művészi hatását csak művészi ihlettségű nevelő sugározhatja.

Oktatási és nevelési munkánk egységének megvalósítására szolgáljon példaként a VIII. osztályos tanterv egyik fontos tanítási egysége, *Beethoven: IX. szimfóniájából az Öröm-óda* bemutatása.

A választást az indokolja, hogy a zenehallgatásra való nevelés az új tantervben az eddigiéknél lényegesen nagyobb teret kap, s ezen a területen még sok a járatlan út, az énektanítók itt várják a legtöbb segítséget.

Ez a tanítási egység az új tanterv szerint a VIII. osztály kötelező anyaga. Megvalósítási az általános iskola zenei nevelői munkájának egyik betetőzése. Eredményén, megoldásának sikerén egész addigi munkánkat lemérhetjük. Helyes ezt a csúcst azért is bemutatni, mert innen körültekintve még tudatosabban keressük majd a hozzávezető utat.

Miért kiemelkedő alkotás Beethoven: IX. szimfóniája?

Miért zenei ünnep minden megszólaltatása? A IX. szimfónia egy egész történelmi korszak, mégpedig az emberiség történetének egy rendkívül jelentős, előrevivő korszakának tökéletes, magasrendű művészi megnyilatkozása.

Beethoven művészi magatartását a francia forradalommal, a polgári haladás eszméivel való azonosulása határozza meg. Ezeknek az eszméknek monumentális megnyilatkozása a IX. szimfónia. A zenei fejlesztés addig nem ismert méretei mögül a nemes egyszerűségre való törekvés bontakozik ki. Ezt elsősorban a témák megfogalmazása mutatja, különösen az Öröm-óda szinte népiesen egyszerű dallama, mely csíráiban, elemeiben már a többi tételben is megszólal, s így mint következetesen

végigvezetett alapeszme határozza meg az egész mű szellemét. Beethoven zenei demokratizmusa nyilvánul meg abban is, hogy a szimfonikus zene addigi határait áttöri az emberi hangok bevonásával. A IX. szimfónia ugyanakkor, amikor grandiózus emléke egy nagy történelmi korszaknak, lelkesítője minden utána jövő kor haladásáért vívott harcának, különösen sokat mond a mi korunknak, amikor lehetővé vált, hogy a megálmódott eszmények valóra váljanak. A mi nevelői feladatunk, hogy ez a fenséges zene valóban milliók ajkán szólalhasson meg, és milliók szívében gyújtsa fel a jobbért való harc lelkesítő lángját.

Ezért a IX. szimfónia megismertetésének legfőbb feladata, hogy mélyreható elemzéssel feltárjuk tanulóink előtt azokat az eszméket, melyeket Beethoven zenéje megtestesít. Ehhez segítséget ad az *Öröm-óda* témájának tömegdalszerű megfogalmazása. Ezt a dallamot tanulóink életre szóló élményként vigyük magukkal. Ebből a dallamból kiindulva végezhetjük zenei elemzőmunkánkat a variációk sorozatán keresztül.

Hogyan tervezzük meg a IX. szimfónia meghallgatását, s milyen szempontok alapján végezzük el a bemutatás feldolgozását?

A IX. szimfónia csak akkor válhat nagy élménnyé, ha meghallgatásához rendkívüli figyelmet tudunk teremteni, ha tanulóink teljes szellemi koncentrációját biztosítani tudjuk, hogy segítségével a mű minden finom rezdülése lelkük mélyéig hatolhasson. Ilyen aktivitást csak tervszerűen irányított figyelemmel érhetünk el. A IV. tétel körülbelül 25 perces időtartama alatt, különösen gépzenével, ez nehezen biztosítható. Azzal is számot kell vetnünk, hogy maradandó hatást egyszeri bemutatástól nem várhatunk. A tétel-egység tiszteletben tartásának elvét össze kell egyeztetnünk tanulóink aktív zenei felfogóképességének határaival.

A mű jelentősége megkívánná, hogy feldolgozására az új tantervvel életbe lépő új tanmenetben három órát biztosítsunk. A három óra anyagát a következőképpen lehetne felosztani.

1. óra. Az *Öröm-óda* dallamának megtanítása, tartalmi, formai elemzése. A IX. szimfóniával kapcsolatos életrajzi adatok. *Beethoven* viszonya korának társadalmi eszméihez.

A variációsorozat megfigyelésének előkészítéséül már ezen az órán bemutatathatjuk a dallam egy-két változatát is (kottakép, hangszer stb.). Főleg a 6. és 7. variáció jöhet számításba. Beszélgetünk a variálás már más művekben is megismert lehetőségeiről (dallam, ritmus, hangszín, harmónia).

2. óra. A IV. tétel egyik kiemelt részletének alapos elemzése.

Melyik részlet szerepeljen a 2. óra anyagában? Elemzésre legalkalmasabb az *Öröm-óda* bemutatása és az azt követő első kilenc variáció. Itt biztosítható legjobban a tanuló aktív figyelme, hiszen ebben a részben egyetlen zenei anyag, a már ismert *Öröm-óda* kerül variációs feldolgozásra. Formailag is kerek egészet alkot, *Bartha Dénes* elemzése említi, hogy Beethoven itt voltaképpen be is fejezhette volna művét. Az eszmei mondanivaló kifejtésére is ez a legalkalmasabb. Ez az egység arányosan három kisebb részletre tagolódik, s így önként kínálja a módszeres feldolgozás és elemzés lehetőségét.

Az óra anyagának módszeres feldolgozását a következő szempontok alapján végezhetjük el:

I. Az óra bevezető része tartalmazza az első óra anyagának tömör, vázaltszerű ismétlését, számonkérését. Kérdéseinket úgy fogalmazzuk, hogy ezzel előkészítsük tanulóinkat hangulatilag, érzelmileg a mű befogadására.

II. A fő részben először globálisan határozzuk meg az óra feladatát: Figyeljük meg, hogy az ismert dallam milyen változásokon megy keresztül, s ezekkel a változásokkal *Beethoven* zenéje mit szándékozik kifejezni? A bemutatásra kerülő variáció-sorozatot az elemzés a felépítés tagolása szerint három részre osztja:

A) A téma bemutatása, 1., 2., 3. variáció.

B) 4., 5., 6. variáció.

C) 7., 8., 9. variáció.

Mindhárom rész feldolgozása a következő pontokat tartalmazza:

1. Előkészítés.

a) A szükséges tények közlése.

b) Konkrét megfigyelési szempontok.

2. Zenehallgatás.

3. Elemzés.

a) A tanulók megfigyelései, lényegremutató kérdések segítségével.

b) Az eszmei mondanivaló tudatosítása.

A megfigyelésben és az elemzésben kétféle irányt követhetünk. Az A és B részben a tanulók megfigyelését a zenei kifejezőeszközökre irányítsuk (hangszerek, hangszínek, hangfajták, kóruszólások, a téma dallami és ritmikus változata, a kíséret jellege). Az elemzésnél, a megfigyelés számonkérése után, ezekből következtetünk a tartalomra. Az A részben pl. a következőképpen: Milyen a hangszínváltozások iránya? (Mélyből a magasba, homályból a világosságra, sötétről a fényesre.) Ha az emberiség sorsára gondolunk, mit jelképezhet ez? (Rabságból, elnyomásból a szabadság felé.) A második rész milyen eszközökkel emelkedik még magasabb csúcspont felé? (A hatodik variáció dallami figurációja az ujjongás hangulatát árasztja.) Külön figyelmet kell fordítanunk arra, hogy az elemzésben különválasztott részeket *Beethoven* zenéje hogyan kapcsolja össze, illetve választja szét. *Beethoven* hősies egyéniségéhez az igazi utat voltaképp itt találjuk meg. Az A és a B rész után is megtorpan a fejlődés íve, a lendület aláhullik, mintha a megálmodott szabadság mámoros képei mellett megjelenének a valóság rideg, kétségbeesítő képei, felvonulnának az öröm és boldogság útjában álló, fenyegető erők. De ezeket a rövid megtorpanásokat még hősiesebb nekilendülés követi. Így ad példát arra, hogy az élet teljességét, a szabadság, a boldogság örömét csak szüntelen megújuló küzdelemben vívhatjuk ki magunknak, s így nyilvánítja ki rendületlen hitét, hogy az emberiség útja harcokon, sokszor kudarcokon, bukásokon keresztül is felfelé ível.

A C részben helyes, ha az elemzés menetét megfordítjuk. Az eddigiek után annyira nyilvánvaló *Beethoven* szándéka, a variációk jellege annyira egyértelmű, hogy a megfigyelési szempontokat közvetlenül a tartalomra irányíthatjuk, s az elemzésben kereshetjük ezek zenei kifejező eszközeit. Mi fejezi ki a hetedik variációban a harcra hívó induló hősies, katonás jellegét? (A dallam ritmikus változata, fúvós-, ütőhangszerek, tenor-szóló, férfikar.) Hogyan jeleníti meg a nyolcadik variáció a küzdelem képét? (A zenekar szólamai „küzdenek”, polifon szerkesztés.) Ugyanígy elemezzük a kilencedik variációban a diadal zenei ábrázolását.

III. Az óra befejező része elmélyítő, összefoglaló, rögzítő jellegű.

1. Az eszmei tartalom elmélyítése. Az emberiség története azóta hogyan igazolta *Beethoven* optimizmusát? Milyen nagy történelmi események mutatták meg, hogy az emberiség nem törődik bele a sorsába? Ma hogyan folyik a küzdelem az emberiség boldogságáért, szebb életéért?

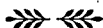
2. A megismert zenei kifejezőeszközök összefoglalása. Hány féle variációval ismerkedtünk meg? Melyik variáció vezetett a legtovább az alapdallamtól?

3. Az élmény teljessé tétele, rögzítése céljából az elemzett zene megismételt, teljes bemutatása.

A 3. órán a IV. tétel teljes meghallgatása teret enged tanulóink spontán zenei felfogásának, lehetőséget ad képzeletük szabadabb szárnyalására. Figyelmük koncentrációját megkönnyíti, hogy egy jelentős részletet már a felismerés örömeivel hallgatnak. Mindamellet az ismeretlen részletek felfogására is előkészítjük őket, néhány általánosabb megfigyelési szemponttal. (Hogyan készíti elő Beethoven az öröm-óda megjelenését?) Előre bemutatjuk a kilencedik variáció után felhangzó új témát. (A befejező részben milyen újabb változatait hallhatjuk a fő témának?)

Ennek a tanítási egységnek a feldolgozása elsősorban arra ad példát, hogy a bevezetőben első csoportba sorolt tevékenységi forma — a művekben rejlő nevelői hatások kifejtése — hogyan valósítható meg a tanulók aktív közreműködésével. De a műelemzéssel kapcsolatban lehetőség nyílik a 2. és 3. csoportban feltüntetett tevékenységek beiktatására is. A három óra keretében sor kerülhet arra, hogy egy tehetős tanuló Beethoven egy kisebb zongoraművét bemutassa. Megszólaltathatjuk igényes kidolgozásban a régebben tanult Beethoven-dalokat is. Számoltassuk be tanulóinkat esetleges hangversenyélményekről. Adhatunk olyan feladatot is, hogy a rádióban igyekezzenek legalább egy Beethoven-művet meghallgatni s benyomásaikat röviden írják le a füzetükbe. Akinek módjában áll, olvasson el egy részletet egy Beethovenról szóló könyvben, adjunk mi is ilyen könyveket az érdeklődő tanulók kezébe.

A későbbiek során idézzük minél többször tanulóink emlékezetébe a IX. szimfóniát. Ismétlésnél, év végi összefoglaláskor énekeltesük gyakran az Öröm-ódát s legalább egy-egy részletet hallgassunk meg a IX. tételből. Rendezünk zenés fejtörő órát, s más művekkel együtt ezt is ismerjék fel. Így érhetjük el, hogy *Beethoven IX. szimfóniája* tanulóink számára életre szóló zenei élménnyé váljon.

Műhely

FIZIKAI KÍSÉRLETI ESZKÖZÖK TERVEZÉSE ÉS KÉSZÍTÉSE

Az új tanterv új feladatok elé állítja a fizikát tanító pedagógusokat. Ezek a feladatok nem lekicsinyelendők, és éppen ezért idejében kell foglalkozni velük. Az utóbbi időben a szakfolyóiratokban sok cikk jelent meg ezzel kapcsolatban. Ez nagyon öröndetes dolog, mert azt bizonyítja, hogy nevelőink komolyan veszik az új tanterv követelményeit, jó előre fel akarnak készülni az újabb feladatok végrehajtására. A következő tanévben már az általános iskola 6. osztályában is megkezdődik a fizika tanítása. Ez pedig egészen új terület, tehát szükségképpen kell, hogy foglalkoztassa a fizikát tanító nevelőket. Az új tanterv kevesebb anyagot vesz fel, mint az előző, ugyanakkor növeli az óraszámot. Ez azt eredményezi, hogy sokkal alaposabb munkát végezhetünk, tanulóink jobban elsajátíthatják a legfontosabb fizikai ismereteket, jobban megteremthetjük a tanult anyag és a gyakorlat közötti kapcsolatot. Ezt szolgálják a bevezetendő fizikai gyakorlatok, az üzemlátogatások, és nem utolsósorban az egyes anyagrészek tanításában a gyakorlati alkalmazások jó kiaknázása. Tartalmas és maradandó fizikai